

Píseň: S216 - Nevím, Pane, co ti dát + **modlitba;** **Čtení:** Gn 1, 1-2

Milí přátelé,

na posledním setkání jsme se začali nořit do komplexity úvodních příběhů Genese. Hovořili jsme o tom, že velká část problémů leží v nás - v odlišnosti kultury, jazyka, myšlení i v časovém odstupu. O tom, jak nesnadno se některé oddíly (ba slova!) překládají. Třetím obtížným krokem pak je obtížnost odložení vlastních představ a přání ohledně stvoření světa - ať už vlastních nebo způsobených dějinami výkladu.

Dobový kontext

Dnes přibudou další, zpočátku obtíže, avšak posléze nepominutelná vodítka pro porozumění starozákonního příběhu o stvoření světa.

Většina Starého Zákona, jak jej známe, byla pevně a finálně formulována v období 7. - 5. st. př. Kr. To je doba babylónského zajetí pro Israelce. Texty pak nevznikají v Israeli, nýbrž právě v Babylóně - na což jsou zřetelné názvuky již v úvodních verších.

Babylónská říše vytvořila své odpovědi na základní otázky vzniku světa a člověka. Byly jimi mýty velice podobné mýtům např. řeckým, akkadským či sumerským. Dovolte stručné shrnutí „Enumy Eliš“ (první slova příběhu, podobně jako v Genesi), které ledacos vyjasní i o židovském příběhu:

Na počátku byly vody oceánu (božstvo Tiámat; „chaos“) a pitná voda (božstvo Apzu). Další bohové přebývaly uvnitř Tiámat (tedy uvnitř mořských/oceánských vod). Byli však tak hluční, takže Apzu, nejmocnější božstvo (přestože slané vody je na planetě nesrovnatelně více - srv. antropocentričnost mýtů!), se rozhodne je zabít. Tiamat, ačkoli ji hluk ostatních božstev také obtěžuje, se rozhodne je chránit. Varuje tak božstvo Eua (v sumerské mytologii Enkiho), nejmocnějšího z božstev po Apzuovi a Tiámat, a tak jsou bohové připraveni na zápas s Apzuem. Ten je

uspán a usmrčen a Ea/Enki se stává nejvyšším božstvem (srv. Dia a Krona). Jeho synem je Marduk, nejdůležitější božstvo babylónské říše. Tento Marduk posléze zabil Tiámat a z jejího těla vytvořil nebesa a zemi. Poté stvořil kalendář, hvězdy a planety a dal řád slunci a měsíci. Ještě později stvořil člověka v první řadě jako pracovní sílu, aby bohové mohli odpočívat.

Pokud jste slyšeli řadu názvuků mezi babylónským mýtem a starozákonním příběhem, je tomu skutečně tak. Celý příběh stvoření totiž vznikl také jako vymezení mytologie židovských přesidlenců-otroků od mytologie okupační moci-Babylónanů. Obsahově však nejde o vymezení jen vůči babylónským mýtům, ale lidským mýtům obecně. Nebesa a země (často také voda) patří ve většině mytologií k základním božstvům, silám či „prvotní materii“ světa. V židovském pohledu tomu tak není - ani země, ani nebesa, ani vody nejsou Bohem, jsou „jen“ jeho stvořením.

I proto nevystupuje ve úvodním příběhu Hospodin. Ale „pouze“ Bůh¹. Bez znalosti dobového kontextu to může působit absurdně: Nezákladnější příběh mytologie, totiž stvoření světa, a stvořitel v něm není zachycen ani vlastním jménem, nýbrž jen titulem!

To je však hluboký úmysl. Právě proto, že v babylónské mytologii (a ve všech ostatních!) mají spoustu božstev a každé má své jméno, je Hospodin uveden v židovském příběhu stvoření světa „pouze“ jako Bůh. Podstatné totiž není jeho jméno (ani ho neznáme!), nýbrž „kdo“ nebo „co“ Hospodin je. Bůh bohů, elohím. Tak chce židovská tradice dát najevo, že nejde o mytologii, kterých jsou stovky. Jde o příběh úplně jiný. A vlastně také o něčem úplně jiném - vždyť v mytologiích je tolik prostoru věnováno právě popisu procesu tvoření! A v Písmu tvoří pouhým slovem bezejmenný Bůh bohů...

¹ Hebrejský termín elohím (dosl. „bohové“) je v Písmu užíván jednak jako jeden z titulů Hospodina, jednak jako termín pro ostatní božstva. Slovo překládáné do češtiny jako Hospodin je v hebrejštině tetragram יהוה (j-h-v-h), který se nevyslovuje (s jedinou výjimkou) - místo vyslovení jména Hospodinova čtou židé adonaj = Pán.

Proti chaosu

Dalším odlišením tradice Písma od mytologií je skutečnost, že *na počátku* je stvoření. Neexistuje nějaká „prahmota“, éter, počáteční chaos. Na počátku stojí stvořitelství čin (vzpomeňme na významy slovesa b-r-a). Před Božím stvořitelstvím aktem je nic. Bez něj je nic. Tento podivný Bůh, který není zmíněn ani jménem v aktu stvoření světa, je tak nezávislý na tomto světě, že si to ani nedovedeme představit. Nepředchází ho žádný materiál, nepředchází ho žádná idea (srv. Platóna). To vše je až z Božího stvořitelství rozhodnutí. I to je pro židovskou mytologii jedinečné. I proto termín „mythologie“ vystihuje jen malou část úvodních příběhů Starého zákona.

A nebe a země jsou to první, co stvořeno jest. Ne nějaká božstva a mocnosti. Ne boj v praoceánech Tiámat, která musí být poražena, aby bylo místo pro život. Nikdo nemusel zemřít ani trpět, aby byl svět. Opět v naprostém protikladu vůči většině mytologií. První, co jest, je prostor pro „život“ - nebesa² (stvořena jako první!) pro život věčný, země pro život časný. Avšak ani propast mezi nebesy a zemí není nepřekonatelná - jako v mytologiích - Hospodin ji překlenuje od počátku, neboť „nad vodami vznášel se Duch Boží“.

Propast

Od počátku je však kdesi na zemi (nemyšlně geograficky!) přítomna jakási propast (ČEP: Propastná tůň). I to je názvuk pisatelům známých mytologií: Někde na světě je díra v zemi, která vede do pekla - jak to známe i z českých pohádek. Na světě je přítomna propast jako symbol prázdnoty, nicoty, pustiny - toho, co bylo na počátku (a vlastně také před ním?). A je tomu z Božího rozhodnutí, ne navzdory Bohu.

² Záměrně užívám slova nebesa, neboť i v hebrejském textu jde o plurál. Nebe jakožto optický klam odraženého světla v atmosféře není to samé, jako nebesa. Nebo dokonce nebesa nebes (srv. Dt 10, 14; 1Kr 8, 27 atd.)

Naopak mimožidovské mytologie popisují stvoření světa jako veskrze pozitivní událost překonání „nadvlády prvotních sil“ či „vyšších tříd“ (srv. marxismus-leninismus!). A aby byl symbol pustiny a prázdnoty dokonán: Nad propastí byla tma.

Termín zde uvedený pro „propast“ či „propastnou tůň“ je běžně ve Starém zákoně užíván pro velké vodní plochy (moře, oceány; tak např. Iz 51, 10; Ž 106, 9; Ex 15, 5 atd.). Někteří vykladači spojují jazykově toto hebrejské thóm (propast, propastná tůň, oceán...) s Tiámatou. Avšak neexistují pro to pevné důkazy. Obě slova však mají podobný kořen, který popisuje „hlubokou vodu“ - jak to známe i z babylónského mýtu. A vlastně i z židovského a israelského vnímání hlubokých vod.

A že stvoření této propasti není nikde uvedeno? Samozřejmě, propast vznikne stejně, jako prázdny prostor jakékoli nádoby - stvořením hranic, stvořením hmoty, stvořením něčeho, co bude obklopovat prázdnotu. Možná dal Duch nahlédnout do budoucích formulací vzniku světa Velkým třeskem z „ničeho“? Tato propast zůstává součástí „země“ - symbolicky. Však je z celého druhého verše patrné, že jde o depresivní sdělení, které je zachráněno až vznášejícím se Duchem Božím.

Což je opět detail, který se snadno ztratí: Ano, Bůh stvořil svět. Ale země byla pustá a prázdna (proč není zmíněna podoba nebes?), ba dokonce v ní zela propast - připomínka toho, co bylo před stvořením a na počátku stvoření. Stvoření samo o sobě neznamená vlastně vůbec nic. Natožpak pozitivního. Vždyť svět byl po stvoření pustý a prázdny! Byl zcela neobyvatelný, jak to popisuje i fyzika.

Ba dokonce lze říct, že kdyby příběh nepokračoval, pak šlo o stvoření světa ne-dobrého, protože pustého a prázdného! I to se snaží úvodní příběh předat: Bez dalších Božích zásahů totiž je tento svět ne-dobry. Dobro přichází až ve 4. verši po stvoření světla!

Nenápadně je do příběhu o stvoření prostoru („nebesa a zemi“) také vsunuto „stvoření“ času. Úplně první slovo Písma svatého zní „Když na počátku“ (hebr. bréšít). Tedy svět (ve smyslu celého stvoření) má svůj počátek. Tím také konec. Není stvořen ani prostor ani čas cyklický, ačkoli božstvu zdánlivé zacyklenosti lidé podléhají dodnes. Stvořený svět má svůj počátek a konec. Čas v něm plyne postupně „vpřed“, nevrací se. Ano, lidskému oku připadá, že se pořád mění stejná roční období, střídá se stejný den a stejná noc. Ale to je jen iluze způsobená krátkostí našeho života a tak perspektivy.

Svět není cyklickým opakováním toho samého. Je plynutím od jedné věci k druhé, která může být třeba i velice podobná, ale přesto je jiná. Tak přece i pokračování biblického příběhu.

Naše planeta není věčná. Věčná a opakující se není ani sluneční soustava, natožpak galaxie Mléčná dráha. To vše kdysi nebylo a časem opět nebude. I tím se biblické podání odlišuje od mytologií - hovoří o tzv. „dějinách spásy“. Božím plánu, který jde stále vpřed, ať už o něm člověk ví nebo ne, ať už mu brání nebo se k němu přidává. Vítězství Boží v Kristu jak ve vzkříšení tak v parúsii je zcela nezávislé na nás (srv. knihu Zjevení Janova - kdo porazil krále, draka a další?). Stejně jako stvoření světa.

Duch Boží

Ale nad tím pustým a prazdným světem, ba dokonce nad tou tiamátovskými zlou a démonickou vodou (v závěru 2. verše v singuláru!) se vznášel Duch Boží. Tedy, přesněji „vznášejší se Duch Boží“, neboť jde o participium. I zde je unikátnost biblické zvěsti, ba již jazykově. Sloveso, které charakterizuje stav či dění kolem Ducha Božího existuje pouze v jednom jediném kořenu (z hebrejských 7!).

Neboli Duch Boží není „pošpiněn“ těmi trochu tiamátovskými vodami. Vznáší se nad nimi. Nemusí s nimi zápasit ani je zabíjet, aby z jejich rozsekaných kusů vytvořil nebe a zemi. Jako v babylónské mytologii. Ba dokonce ten Duch nedělá vůbec nic. A velice dlouho ho opět na scéně biblických příběhů

neuvídíme. Proč je tedy zmíněn? Že by koruna stvoření - odpočinek posvátného dne - stála již na začátku? A byla trvale přítomna od počátku?

Myslím, že ano. Podstatou lidského života není práce. Avšak nejen babylónský mýtus tvrdí pravý opak. Také lidová moudrost („Jaký si to uděláš, takový to máš“ nebo „nejdřív práce, potom zábava“ atd.). Dobrá zpráva (řecky evangelion) Boha bohů však je: Není tomu tak. Svět nevzniká námahou a prací. A práce není ani jeho podstatou. Proto stvoření začíná i končí něčím jiným - vznášejícím se Duchem Božím, který nepracuje, a přesto je neustále přítomen a působí.

Závěr

Snad se podařilo nastínit, co se bude objevovat i dál - starozákonní příběh je takto formulován *také* kvůli místě a době svého vzniku kolem 6. st. př. Kr. v babylónské říši. Avšak obsah příběhu je daleko hlubší, přesahující jak pochopení tehdejších pisatelů tak i naše a našich potomků. I závěr předchozího oddílu mého výkladu ukazuje, že část stvoření je a bude tajemstvím - něčím, co lidská mysl nikdy úplně nepochopí, ba možná ani nenahlédne.

Shrňme, že biblická zvěst od počátku hovoří o světě jako o místě pustém, prázdném, propastném - pokud je bez Božího zásahu. Člověk nemůže ze světa udělat dobré místo pro život, takovým je dalšími Božími činy. Člověk pak sice může svět narušit a poškodit, jednu část i zničit, ale to je tak asi vše. Nedokážeme totiž zlikvidovat ani vlastní sluneční soustavu, natožpak jednu z miliard galaxií. Nemáme tedy ani tak hrozně zlý vliv a moc. Právě díky od počátku přítomnému a odpočívajícímu Duchu Božímu.

K tématu vody a jejich (ne)stvoření se pak ještě vrátíme s druhým dnem stvoření.

Píseň: S228 - Ó, Pane můj + Modlitba Páně
Rozhovor